

Přehledně vypracovaná témata

MATURITA

Společenské vědy

Renata Orabova
Zdeněk Zdobych

FRAGMENT

Maturita – Společenské vědy

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Doporučujeme další e-knihy:
Maturita – Literatura – e-kniha
Maturita – Český jazyk – e-kniha
Maturita – Němčina – e-kniha
Společenské vědy v kostce pro SŠ – e-kniha

Renáta Drábová, Zdeňka Zubíková
Maturita – Společenské vědy – e-kniha
Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

JAK PRACOVAT S UČEBNICÍ

Komu je edice MATURITA určena

Jak říká název, tituly nové řady jsou určeny všem, kteří se chystají k závěrečné zkoušce na střední škole. Ocení ji student, který se k maturitě připravuje důkladně a s předstihem, ale i ten, kdo potřebuje rychlý a stručný přehled toho podstatného na poslední chvíli.

Co přináší edice MATURITA nového

- **celkový přehled:** 50 vybraných témat zahrnuje vše podstatné ze společenských věd; témata byla vybrána podle toho, jak často se objevují mezi maturitními otázkami různých škol
- **jednoduchost:** stejná struktura zpracovaných témat urychlí vaši přípravu
- **co list, to téma / otevřený studijní materiál:** jednotlivé listy se po vytržení mohou stát součástí vašich vlastních studijních materiálů – k tomuto základu můžete postupně přidávat další učební texty; navíc můžete studovat prakticky kdekoliv, třeba v autobuse cestou do školy

Struktura témat

- **téma:** maturitní otázka
- **základní otázky:** série otázek, které tvoří osnovou pro dané téma; zapamatujete-li si je, bude se vám u maturity obsah tématu lépe vybavovat
- **zpracované téma:** to podstatné, co byste měli znát; najdete zde odpovědi na základní otázky a zároveň inspiraci pro vaše vlastní odpovědi
- **další otázky:** podrobnosti, na které se vás u maturity také mohou zeptat; máte-li čas, pokuste se na ně najít odpovědi
- **poznámky:** zde je prostor pro vaše vlastní záznamy
- **odkazy:** rozšiřující literatura, kde najdete podrobnosti k tématu v titulech edice MATURITA V KOSTCE z našeho nakladatelství

Hodně štěstí u maturity!

Co list, to téma...

... list můžete vytrhnout a připojit k vašim vlastním pracovním materiálům

Co v učebnici najdete

OBSAH

PSYCHOLOGIE

1. Psychologie jako společenská věda	5
2. Osobnost	7
3. Psychické vlastnosti osobnosti	9
4. Psychické procesy a stavy osobnosti	11
5. Fyziologické mechanismy psychiky	13
6. Psychohygienu a její zaměření, frustrace, stres, duševní choroby a poruchy	15

SOCIOLOGIE

7. Vznik a vývoj sociologie, sociologické disciplíny	17
8. Předmět sociologie a její struktura, metody výzkumu	19
9. Socializace, sociální komunikace, společenské role	21
10. Sociální útvary, sociální stratifikace, mobilita, sociální skupiny	23
11. Sociální normy, legalita a legitimita moci, konsensus, sociální deviace	25
12. Současné problémy společenského života	27

POLITOLOGIE

13. Politologie jako věda, významní filozofové a politologové, současná česká politologie	29
14. Stát, národ	31
15. Demokracie, politické strany, volby	33
16. Dělbá státní moci	35
17. Územní samospráva (obec, kraj)	37
18. Ideologie	39

EKONOMIE

19. Základní pojmy, ekonomika a její fungování	41
20. Základní principy ekonomických systémů, tržní systém	43
21. Peníze, měnová politika, banky a měnový systém	45
22. Národní hospodářství, úloha státu v tržní ekonomice, právní subjekty v tržní ekonomice	47
23. Člověk na trhu práce	49
24. Postavení české ekonomiky, mezinárodní ekonomická integrace	51

PRÁVO

25. Právo a jeho vývoj, základní právní vztahy, právní ochrana	53
26. Systém práva, právní řád	55
27. Veřejné právo	57
28. Soukromé právo	59
29. Mezinárodní vztahy, mezinárodní organizace	61

LOGIKA

30. Vymezení pojmů, srovnání přístupů k vymezení základních pojmů	63
31. Jazykové výrazy, jejich analýza	65
32. Argumentace a chybná argumentace	67

ESTETIKA

33. Estetika jako společenská věda, estetický přístup ke skutečnosti v různých vývojových etapách lidstva	69
--	----

ETIKA

34. Základní etické pojmy (morálka, mrav)	71
35. Významné etické teorie; filozofové, kteří se zabývali etikou	73
36. Svoboda, svoboda vůle, čest, pověst, svědomí, lidská práva, problém smyslu lidské existence	75

FILOZOFIE

37. Předmět filozofie, hlavní filozofické problémy a disciplíny	77
38. Antická filozofie	79
39. Středověká a renesanční filozofie	81
40. Počátky novověké filozofie	83
41. Velké postavy německé filozofie 18. a 19. století	85
42. Pozitivismus, materialismus, marxismus	87
43. Osamělí velikáni 19. století	89
44. Vybrané filozofické proudy 1. poloviny 20. století	91
45. Filozofie 2. poloviny 20. století a 21. století	93
46. Česká filozofie	95

NÁBOŽENSTVÍ

47. Základní náboženské pojmy a texty	97
48. Monoteistická náboženství	99
49. Polyteistická náboženství	101
50. Nábožensko-filozofické proudy Dálného východu	103

1. PSYCHOLOGIE JAKO SPOLEČENSKÁ VĚDA

Základní otázky

1. Jaké je postavení psychologie v systému věd?
2. Co je předmětem zájmu psychologie a jejím úkolem?
3. Objasněte základní pojmy – prožívání a chování.
4. Vysvětlete rozdíl mezi vědomým a nevědomým prožíváním.
5. Čím se obecně zabývají základní a teoretické obory psychologie?
6. Jmenujte základní a teoretické obory psychologie a stručně je charakterizujte.
7. Vysvětlete pojem aplikované obory psychologie, jmenujte některé a uveďte předmět jejich činnosti.
8. Psychologie jako věda prošla určitým vývojem. Uveďte základní vývojové směry a čím se od sebe liší.
9. V současné době se mluví o pěti hlavních proudech v psychologii. Které to jsou?

ad 1.

Psychologie jako samostatná věda se rozvíjí od 2. pol. 19. stol., do té doby byla součástí filozofie. Za zakladatele je považován Aristoteles. Je to věda empirická, tj. zkoumání je založeno na konkrétní zkušenosti, metodě pozorování. Stojí na rozhraní mezi vědami přírodními a společenskými.

ad 2.

Předmět psychologie se v průběhu vývoje měnil. Dnes je jejím předmětem chování a prožívání jedince. Úkolem psychologie je zkoumat zákonitosti a mechanismy vzniku, utváření a průběhu chování a prožívání jedince. K úkolům psychologie patří poznávání člověka, jeho duševních vlastností, působení na člověka v oblasti výchovy, léčby atd., uspořádání věcí a podmínek, v nichž lidé žijí.

ad 3.

Prožívání je souhrn vnitřních zážitků, které u člověka vznikají a tvoří celek. Označujeme tím to, co si člověk sám ze svého duševního života uvědomuje, ale jen do určité míry, rozlišujeme vědomé a nevědomé prožívání. Prožívání je mnohem bohatší než vnější chování. Chování zahrnuje vnější projevy, které jsou výsledkem zpracování a vyjádření vnitřní situace člověka, např. všechny činnosti, jednání, pohyby, řeč, výrazy.

ad 4.

Vědomí je to, co člověk prožívá, a zároveň si uvědomuje toto prožívání. Nezahrnuje celý duševní život člověka. Nevědomí (podvědomí) je to, co si člověk neuvědomuje ze svého vlastního duševního života při prožívání, např. zautomatizovaná činnost.

ad 5.

Základní a teoretické obory podávají základní popis a vysvětlení psychologických jevů, jejich třídění a vzájemné vztahy mezi nimi.

ad 6.

K základním a teoretickým oborům psychologie řadíme tyto:

- Obecná psychologie se zabývá obecně platnými zákonitostmi psychologických jevů.
- Sociální psychologie zkoumá sociální podmíněnost psychiky jedince.
- **PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI SE SOUSTŘEDÍ NA OSOBNOST, JEJÍ STRUKTURU, FORMOVÁNÍ A ROZVOJ.**
- Vývojová psychologie se věnuje zákonitostem psychiky v průběhu vývoje živočišného druhu, v průběhu vývoje lidského jedince (ontogenetická psychologie) a v průběhu společensko-historického vývoje.
- Psychopatologie zkoumá zákonitosti vzniku, vývoje a projevu psychických poruch.
- Srovnávací psychologie srovnává zkoumání poznatků jednotlivých psychologických disciplín.

ad 7.

Aplikované obory psychologie spojují poznatky základních a teoretických disciplín s poznatky a praktickými aplikacemi z různých oblastí života člověka. Příklady:

- Klinická psychologie se zabývá psychikou člověka v souvislosti s poruchou, nemocí (psychickou i somatickou).
- Pedagogická psychologie zkoumá otázky výchovně vzdělávacího procesu z hlediska psychologie.
- Psychologie práce se zaměřuje na studium vztahů mezi psychikou člověka a pracovní činností.
- Forenzní psychologie je psychologie aplikovaná v oblasti práva, ještě se dále člení.
- K dalším aplikovaným oborům patří psychologie sportu, dopravní psychologie, psychologie reklamy, řízení, trhu, vojenská psychologie, ekonomická psychologie atd.

ad 8.

Základní vývojové směry psychologie jsou většinou pojmenovány podle charakteristického znaku té které teorie.

Experimentální psychologie přispěla 1. vědeckou psychologickou laboratoří a prvními experimenty.

Behaviorismus je směr, podle něhož je předmětem psychologie chování člověka (behaviour = chování), vznikl v USA. Předmětem psychologie se staly pozorovatelné a měřitelné projevy organismu. Stoupenci behaviorismu vycházeli ze schématu S–R (stimul–reakce), rozhodující roli přisuzovali vnějšímu prostředí. Prožívání považovali za nepřístupné (= tzv. černá schránka). Přeceňovali roli výchovy.

Tvarová psychologie (gestaltismus, gestalt = tvar, útvar, struktura) vychází z tvrzení „celek je víc než sama část“, tzn. psychické děje vystupují jako celky, jejich strukturu a vlastnosti nelze odvodit z jejich jednotlivých částí. Směr se zabýval zejména zkoumáním vnímání a myšlení.

Kognitivní psychologie vznikla v USA (cognitive = poznávací). Tvrdí, že rozhodující úlohu mají poznávací procesy (jako zpracování informací), které probíhají současně na různých úrovních a tvoří jeden celek. Hlavní výzkumnou metodou je laboratorní experiment. Odmítá studium chování zvířat, podceňuje úlohu emocí, motivace a osobnosti při vysvětlení lidského chování.

Psychoanalýza (hlubinná psychologie) označuje směr i psychoterapeutickou metodu. Zakladatelem byl S. Freud, který se zaměřil na zkoumání nevědomí jako sídla temných pudů a potlačených vášní. Rozhodující úlohu přisuzoval sexuálnímu pudu. Freud upozornil na vliv nevědomí na chování člověka, na vztah mezi minulými zkušenostmi a současnými problémy člověka. Za cestu do nevědomí označil výklad snů, kdy je potlačena cenzura vědomí. Mezi pokračovatele patřil C. G. Jung, autor analytické psychologie.

Humanistická psychologie se orientuje na seberealizaci člověka, usiluje o překonání nedostatků psychoanalýzy a behaviorismu. Seberealizace je považována za podmínku duševního zdraví, z toho vychází nová psychoterapie. Je zastáncem teorie, že člověk je aktivní tvůrce své existence, řeší otázky cíle a smyslu života, hledání identity, vědomí smrtelnosti...

ad 9.

Současná psychologie rozlišuje pět základních směrů: hlubinnou psychologii (spojuje klasickou psychoanalýzu, analytickou psychologii a individuální a neopsychoanalýzu), neobehaviorismus (vychází z předpokladu, že na základě analýzy vztahů mezi podněty z vnějšího prostředí a chováním organismu vznikají určité pochody uvnitř organismu, které tyto podněty zprostředkovávají), kognitivní psychologii, humanistickou psychologii a transpersonální psychologii.

Doplňující otázky

K jakým vědním disciplínám má psychologie blízko a proč? ● Přiřadte psychology ke směrům, jejichž představiteli byli: S. Freud, K. Jaspers, W. Wundt, I. P. Pavlov, W. Köhler ● Jaké psychologické disciplíny lze využít v běžném životě? ● Jak se nazývá metoda výzkumu, při níž sledujeme člověka a jeho projevy bez záměrného zásahu psychologa a zaznamenáváme je? ● Jmenujte další využívanou metodu. ● Kterí psychologové se výrazně zabývali výkladem snů? ● Čím se zabývá analytická psychologie? ● Co je to psycholingvistika? ● U prožívání lze rozlišit tři stránky, které? ● Co je předmětem zkoumání diferenciatní psychologie? ● Vysvětlíte společenskou podmíněnost psychiky. ● Jmenujte nějaký přechodný stav mezi vědomím a nevědomím.

Poznámky

⇒ Společenské vědy v kostce pro střední školy / Psychologie / Psychologie a její předmět, základní pojmy. Obory psychologie. Základní vývojové směry psychologie

2. OSOBNOST

Základní otázky

1. Vysvětlíte pojem osobnost z hlediska psychologie.
2. Čím je tvořena psychická struktura osobnosti?
3. Jmenujte a stručně charakterizujte základní etapy vývoje osobnosti.
4. Jaké změny a procesy probíhají u člověka v období pubescence?
5. Charakterizujte význam období adolescence ve vývoji osobnosti.
6. Uveďte a vysvětlíte, co znamená biologická determinace vývoje osobnosti.
7. Jakou roli hraje při vývoji osobnosti prostředí?
8. Rozlišujeme čtyři základní druhy lidského učení, jmenujte je.
9. Definujte výchovu a uveďte její význam pro vývoj osobnosti.

ad 1.

Osobnost je souhrn vlastností, procesů, stavů, návyků, postojů apod., které tvoří celistvou strukturu a dynamiku, individualitu konkrétního člověka. To se projevuje navenek chováním. Osobností se člověk stává, když se v něm objeví specificky lidská forma organizace jeho psychiky, souvisí to s vývojem ega – já. Osobnost není neměnná, vliv na vývoj mají zkušenosti, výchova a další socializační procesy, dále biologické a sociální faktory. Na základě toho lze definovat osobnost také jako individuální jednotu biologických, psychologických a sociálních aspektů. Je utvářena ve vztazích mezi lidmi ve společnosti, v nich se také projevuje.

ad 2.

Strukturu osobnosti tvoří uspořádaný celek dispozic, které podmiňují způsoby psychického reagování, tj. prožívání a chování. Je tím vyjádřena určitá skladba psychických vlastností a rysů osobnosti.

Psychické vlastnosti osobnosti jsou relativně trvalé charakteristiky jedince, jimiž se vyznačuje a jež ovlivňují chování, prožívání a myšlení. Z nich lze předvídat např. chování či jednání člověka.

Rysy osobnosti jsou psychické vlastnosti člověka, které se projevují v jeho chování a jednání, jsou příznačné pro určitého jedince a odlišují ho od ostatních. V běžné mluvě je označujeme jako povahové vlastnosti.

Osobnost má zvláštní, individuální rysy, ale vlivem společných životních podmínek i obecné, společné rysy – osobnost tvoří jednotu obecných a individuálních rysů.

ad 3.

Prenatální období je vymezeno početím, pokračuje vývojem plodu a končí narozením, zde už byly zjištěny určité psychické funkce a reakce.

Novorozeneckým obdobím se označuje první měsíc po narození, důležitý je kontakt s matkou.

Kojenecké období trvá do konce prvního roku života, nastává neuvěřitelně rychlý rozvoj dítěte jak po stránce senzomotorické, tak emocionální. Dochází k formování prvních trvalejších sociálních vztahů.

Batoletní období zahrnuje druhý a třetí rok, rozvíjí se jemná motorika, specifické formy komunikace, nápodoba, nastává určité odpoutání se od matky, vznikají vrstevnické vztahy.

Předškolní věk končí vstupem do školy, dítě používá řeč k regulaci svého chování, výraznější vrstevnické vztahy, rozvoj pomoci hry, umí kreslit, formuje se svědomí, převažuje názorné myšlení.

Mladší školní věk trvá asi do 11, 12 let, objevují se první známky pohlavního dospívání, rozvíjí se myšlení, sociální vztahy, začíná i sebepojetí a sebehodnocení.

Období pubescence a období adolescence jsou podrobněji popsány v následující otázce.

Časná a střední dospělost je doba od 20–25 let do 40–45 let, označuje se jako období zralosti. Člověk se realizuje v pracovní činnosti, důležitou součástí je manželství a rodičovství.

Pozdní dospělost je ohraničena věkem 40–45 let až 65 let, dochází ke změně rodinných vztahů, profesní vývoj je na vrcholu.

Stáří představuje poslední vývojové období, mění se sociální zařazení člověka, částečně dochází i ke změně projevů osobnostních rysů.

ad 4.

Pubescence označuje období 11–15 let. V tomto období dochází k anatomicko-fyziologickému zrání, včetně sexuálního. Změny hormonálních funkcí působí na emoce, které jsou nápadnější, citlivější, impulzivnější, méně přiměřené. Rozvíjí se abstraktní pojmově-logické myšlení, pubescent více uvažuje o možnostech, integruje a kombinuje různé myšlenky. Dalším znakem tohoto období je hyperkritičnost, polemičnost

a radikalismus jako forma obrany proti světu, jemuž se snaží porozumět. Pubescent se snaží získat novou, vlastní identitu a sociální samostatnost, což s sebou nese emancipaci od rodiny (znamená proměnu vztahů), vliv vrstevnické skupiny, význam přátelství a první lásky. V pubescenci si jedinec volí též další vzdělávací aktivity.

ad 5.

Adolescence je název pro období 15–20 let věku jedince, jedná se o přechodné období k období dospělosti, je klidnější a vyznačuje se pohlavní zralostí. Adolescenti zdůrazňují citový aspekt hodnocení, preferují intenzivní prožitky, chtějí dojít k absolutnímu řešení. Umí užívat formálních logických operací, ale z nedostatku zkušeností uvažují radikálně. Sociálním mezníkem je dosažení plnoletosti. Jedinec pokračuje v hledání vlastní identity a v procesu osamostatňování, připravuje se na profesní roli. Pokračuje separace od rodiny, odmítání kompromisů, důležitá role vrstevnických vztahů zůstává. Adolescent dozrává k naplnění sexuální role.

ad 6.

K biologické determinaci patří zejména dědičnost, dále vlivy působící na dítě v průběhu těhotenství matky, v průběhu porodu a těsně po porodu. Dědičnost nejvíce determinuje temperament, pak schopnosti a nejméně rysy charakteru.

ad 7.

Prostředí zahrnuje přírodní klimatické podmínky, životní prostředí v širším slova smyslu, sociální prostředí, v němž jedinec vyrůstá – rodina, škola, zájmové skupiny, třída, kamarádi, kulturní prostředí atd. Vzájemné působení člověka a prostředí probíhá v lidských činnostech, mezi základní druhy zahrnujeme hru, učení, práci a činnosti ve volném čase. V každém věku je preferována jiná činnost.

ad 8.

Základní druhy lidského učení jsou:

- učení poznatkům
- senzomotorické učení
- učení intelektovým činnostem
- sociální učení

ad 9.

Výchova je záměrné, cílevědomé a soustavné působení na dítě a mladého člověka, aby se v něm vytvořily takové vlastnosti, které klade společnost jako výchovný cíl. V dospělosti převažuje sebevýchova. Výchova je jednou z vnějších podmínek vývoje a rozvíjení osobnosti. Stále více se zdůrazňuje vzájemné působení vychovávajícího a vychovávaného. Při nevhodném způsobu výchovy může mít tato nepříznivé účinky.

Doplňující otázky

Jak se nazývá obor psychologie, který se zabývá psychickým vývojem jedince, základními biologickými mezníky jeho života? ● Znáte autory jiných etap vývoje osobnosti než Langmeierovu? ● Jaký obor psychologie se zabývá psychickým vývojem jedince? ● Jak se liší pojetí osobnosti v psychologii a v běžném životě? ● Od 2. pol. 20. stol. využívá řada psychologů v psychodiagnostice pět základních faktorů (rysů) osobnosti, je to tzv. velká pětka (Big Five). Které to jsou? ● Jmenujte alespoň některé nevhodné způsoby výchovy, které mohou mít nepříznivé účinky. ● Vysvětlete pojem autoregulace. ● V jakých oblastech lze uplatnit sebevýchovu? ● Uveďte, jaké schopnosti konkrétně může rozvíjet hra. ● Definujte dědičnost. ● Jaké vlastnosti osobnosti lze dědit? ● Jak rozumíte pojmu socializace v psychologii? ● Co je cílem tematické hry?

Poznámky

3. PSYCHICKÉ VLASTNOSTI OSOBNOSTI

Základní otázky

1. Definujte temperament.
2. Využijte ukázkou a porovnejte Eysenckův přístup s dalšími lékaři, psychology, kteří se zabývali teoriemi temperamentu.

model temperamentu podle H. J. Eysencka

3. Objasněte pojem schopnosti, stanovte stupně schopností.
4. Jak můžeme schopnosti dělit?
5. Jaký je rozdíl mezi nadáním a talentem?
6. Vysvětlete pojem inteligence, inteligenční kvocient.
7. Jak se nazývá část osobnosti, která kontroluje a reguluje jedincovo chování podle morálních požadavků a norem? (Někdy je nazývána emoční inteligence). Charakterizujte ji.
8. S touto částí osobnosti souvisí pojem svědomí, co tento pojem označuje?
9. Motivy jsou pohnutky, příčiny reakce, činnosti a jednání člověka. Co považujeme za základní (nejsilnější) formu motivů? Jak tyto základní formy motivů dělíme?
10. Vyjmenujte alespoň pět volných rysů charakteru a uveďte, čím jsou volné vlastnosti člověka podmíněny.

ad 1.

Temperament (z lat. temperamentum = poměr) je soustava psychických vlastností, které se projevují způsobem reagování, chování a prožívání člověka, zejména způsobem vzniku a průběhem citových procesů a jejich výrazu. Je to souhrn vlastností organismu, určujících dynamiku celého prožívání a chování osobnosti, vliv na něj má dědičnost.

ad 2.

Nejstarší teorie temperamentu, které známe, vypracoval Hippokrates (5. stol. př. n. l.), jeho teorie rozpracoval a upravil lékař Galenos (2. stol. př. n. l.). Podle jejich teorie, která využívá názvů čtyř tekutin lidského těla (krev – sanguis, žluč – cholé, černá žluč – melan – cholé, sliz – phlegma), byli lidé podle souvislosti temperamentu se stavbou a činností těla zařazeni do čtyř skupin – sangvinik, cholerik, flegmatik, melancholik. Tyto pojmy využívá současná psychologie dodnes. Využívá však i teorii I. P. Pavlova o vyšší nervové činnosti, termíny švýcarského psychologa Junga (introvert a extrovert). Můžeme také využít 3 základní typy temperamentu, které zohledňují stavbu těla člověka: pyknik, leptosom, atletik – Kretschmerova teorie. Eysenck využíval znalostí všech předchozích psychologů a lékařů a vytvořil model osobnosti, ve kterém využil základních pojmů introverze – extroverze, stabilita – labilita. Je nutné si uvědomit, že téměř žádného člověka nemůžeme zařadit jednoznačně k jednomu typu. Temperament člověka se může měnit i věkem.

ad 3.

Schopnosti můžeme charakterizovat jako soubor předpokladů nutných k úspěšnému vykonávání určité činnosti, dovednosti. Předpokladem dobrého výkonu v té které činnosti je určitý komplex schopností. Je možné, že jedna a táž schopnost se uplatní v různých oborech činnosti a naopak určitá schopnost se může zakládat na několika vlohách. Schopnosti nejsou vrozené, vznikají a rozvíjejí se na základě vrozených

vloh, a to učením. Pro vývoj schopností je důležité podchytit dané vlohy, systematicky a intenzivně cvičit již v dětství a udržovat příslušnou motivaci. Úroveň rozvoje schopností může být různá: nadání, talent, genialita.

ad 4.

Schopnosti můžeme dělit na paměťové, psychomotorické, umělecké, verbální, orientace v prostoru ad. Další možné dělení na obecné (uplatňují se ve více druzích činností) a zvláštní (pouze jeden druh činnosti) nebo na vjemové (zrak, sluch, čich atd.), psychomotorické a intelektové.

ad 5.

Nadání je soubor dobře rozvinutých schopností, které umožňují jedinci nadprůměrný výkon v dané činnosti. Talent je vysoce rozvinutý soubor schopností, které jsou předpokladem pro vynikající výkony v daném oboru, bývá také označován jako projevené nadání.

ad 6.

Inteligence je schopnost učit se a zároveň dovednost uplatnit získané vědomosti a poznatky v praxi. Jedná se o všeobecnou rozumovou výkonnost člověka, o schopnost sloužící k řešení problémů. IQ – kvocient inteligence – představuje číselné vyjádření úrovně inteligence jednotlivce poměřením mentálního věku (zjišťuje se pomocí testu) k věku fyzickému. Kromě obecné inteligence existuje i inteligence sociální (schopnost jednat s lidmi a řešit mezilidské konflikty) a emoční (schopnost radostného prožívání života a zvládání každodenních problémů).

ad 7.

Podle morálních požadavků a norem reguluje člověka charakter (z řeckého slova, které znamená vrývat). Jedná se o soubor vlastností osobnosti, který umožňuje kontrolu a řízení jednání člověka právě podle společenských a morálních požadavků. Shrnuje charakterové vlastnosti, které regulují vztah člověka k druhým lidem, k vykonávané činnosti, k prostředí i k sobě samému. V užším slova smyslu znamená povahu. Charakter se vyvíjí zejména působením výchovy, zkušeností a vlivů prostředí během života. Charakterové vlastnosti vyjadřují to, co člověk činí, nikoli to, jak smýšlí. Lze je dělit podle různých kritérií: světonázorové, mravní, pracovní, společenské, vlastnosti vztahu k sobě samému atd.

ad 8.

Svědomí je forma prožívání morálního hodnocení vlastních činů, motivů, citů, je to jakýsi vnitřní hlas, který člověku říká, jestli se chová správně, tj. ve shodě s morálními zásadami člověka. Základními emočními složkami svědomí jsou pocit studu a viny, jsou však spojeny jen s trestnou funkcí svědomí. Svědomí se ozývá nejen, když člověk učiní něco, co neměl, ale i když neučinil něco, co učinit měl (závazky, povinnosti).

ad 9.

Za základní formu motivů považujeme potřeby; vyjadřují nedostatky v oblasti fyzické i sociální. Člověk proto vyvíjí aktivitu, aby objem svých potřeb zmenšil, což prožívá jako různé druhy uspokojení (např. nasycení, odpočinek, pocit jistoty atd.). Fyziologické potřeby (biologické) jsou dýchání, potrava, voda, vylučování, nepřítomnost bolesti. Psychické potřeby jsou potřeba bezpečí, činnosti, sebeúcty, sociální interakce, lásky. Sociální potřeby naplňuje kulturní život, vzdělávání.

ad 10.

K volným rysům charakteru patří zvládání emocí, sebepoznání, sebekázeň, sebeovládání, schopnost motivovat sám sebe, cílevědomost, samostatnost, schopnost rozhodovat, iniciativnost, schopnost vnímat a chápat emoce jiných lidí atd. Volní vlastnosti jsou podmíněny vůlí. Vůle (chtění) je cílevědomé úsilí směřující k dosažení vědomě vytčeného cíle. Projevuje se vědomým sebeovládáním a vědomým sebeprosazováním, tj. úmyslným jednáním. Spojuje jednotlivé složky osobnosti (intelektuální, emocionální a motivační) ve fungující celek. Problematický je vztah vůle a osobní morálky. Základní funkcí vůle je vývojově nejvyšší kontrola chování, v jednání člověka se ale uplatňují i vlivy nevědomí. Objevuje se i problém svobodné vůle, tedy otázka svobodného či nutného jednání, svobody či nutnosti volby, nezávislosti či závislosti rozhodování a jednání pod vnějšími tlaky či z vnitřních pohnutek.

Doplňující otázky

Charakterizujte čtyři základní typy temperamentu. ● Sestavte tabulku nejčastěji užívaného číselného rozdělení jednotlivých stupňů inteligence v populaci. ● Je charakter vrozený (dědičný)? ● Který americký psycholog se zabýval řazením potřeb podle naléhavosti pro člověka? ● Jmenujte další pohnutky člověka, které motivují jeho chování a jednání. ● Neuspokojováním potřeb vzniká stav deprivace a frustrace. Vysvětlete tyto pojmy. ● Jak může člověk zdokonalovat své volní vlastnosti? ● Vysvětlete pojem Mensa. ● Co znamená pojem debilita v souvislosti s inteligenčním kvocientem? ● Ke kterému typu z hlediska temperamentu byste se přiřadili? Zdůvodněte. ● Uvedte podmínky pro to, aby se talent člověka k určité činnosti plně rozvinul. ● Který psycholog zavedl pojem inteligenční kvocient? ● Jmenujte charakterové vlastnosti, které vyjadřují vztah k práci. ● Jak byste vysvětlili pojem zdravé sebevědomí?

4. PSYCHICKÉ PROCESY A STAVY OSOBNOSTI

Základní otázky

1. Uved'te základní třídění psychických jevů.
2. Co je psychickým jevům společné?
3. Jaký je vztah mezi vnímáním, představováním a fantazií?
4. Definujte myšlení, základní myšlenkové operace a řeč.
5. Charakterizujte paměť jako druh psychického procesu.
6. Vyjmenujte možné způsoby dělení paměti.
7. Jaké jsou nejdůležitější podmínky zapamatování?
8. Jaký význam mají motivační procesy?
9. Zařad'te stavy pozornosti do hierarchie psychických jevů a uved'te jejich základní znaky.
10. Jaké city patří do tzv. vyšších citů?

ad 1.

Psychické jevy zahrnují:

- psychické procesy – poznávací (vnímání, představy, fantazie, myšlení a řeč), procesy paměti (zapamatování, uchování, vybavení), motivační procesy (citové a volní)
- psychické stavy – stavy pozornosti, nálady = stavy citové
- psychické vlastnosti – schopnosti, motivy a postoje, temperament, volní vlastnosti, charakter
- specificky získané dispozice

ad 2.

Psychické jevy jsou funkcí mozku, zformovaly se vlivem společnosti. Zobrazují prostředí a současně umožňují aktivní působení na něj. Tvoří složitý a jediný systém, vzájemně propojený, působí v jednotě. V průběhu vývoje jedince se mění. Vykazují variabilitu.

ad 3.

Vnímání je psychický proces, kterým zachycujeme to, co v daném okamžiku působí na naše smyslové orgány, je to proces uvědomování si vnějšího a vnitřního prostředí, je základem názorného poznávání. Výsledkem vnímání je počitek a vjem. Vjem je odrazem předmětu, jevu jako celku, počitek některého znaku. Vnímání je výběrové, je též ovlivněno zkušenostmi a některými dalšími psychickými jevy.

Představou označujeme názorný obraz něčeho, co v daném okamžiku nepůsobí na naše smyslové orgány, zakládá se na minulém vnímání, je méně výstižné než bezprostřední vjem. Může být vyvolána mimovolně nebo záměrně. Mohou se vytvářet řetězy představ, tedy asociace. Typy představivosti: zrakový, sluchový, pohybový, většina lidí má smíšený typ.

Fantazie je psychický proces, v němž vytváříme relativně nové představy na základě zkušeností, vjemů, paměťových představ, ale často proměněné nebo zkombinované do jiných celků, je základem každé tvůrčí činnosti. Druhy fantazie: snění, rekonstruuující fantazie (např. při čtení knihy) a tvůrčí fantazie.

ad 4.

Myšlení je poznávací proces, kterým získáváme zprostředkované a zobecňující poznání skutečnosti, jejích znaků a vztahů. Je to schopnost člověka na základě smyslového poznání a spolu s ním poznávat obecné, zákonité, podstatné souvislosti a na základě toho určovat cíle své činnosti. Základním výsledkem myšlení je pojem, vztah mezi dvěma pojmy se označuje jako soud. Vyjádření vztahu mezi dvěma nebo více soudy je úsudek. Oblast toho, o čem přemýšlíme, je širší než oblast toho, co vnímáme.

Mezi základní myšlenkové operace patří analýza, syntéza, srovnávání, abstrakce, zobecňování, indukce, dedukce, analogie.

Řeč funguje jako nástroj myšlení a forma dorozumívání. Základní forma řeči je vnější, mluvená řeč, existuje i vnitřní řeč. Součástí řeči je emoční složka a situační kontext.

ad 5.

Paměť tvoří soubor psychických procesů a vlastností, které umožňují osvojení zkušeností, jejich zapamatování, uchování a vybavení. Zapamatování označuje proces přijetí a zpracování informace do podoby, ve které je uložena v dlouhodobé paměti. Uchování představuje přeskupování a začleňování informací do nových souvislostí. Vybavování probíhá jako znovupoznání a reprodukce, známe úmyslné (záměrné) a neúmyslné (bezděčné). S pamětí souvisí i učení jako získávání, osvojování, pozměňování a upevňování nových zkušeností. K výsledkům učení patří vědomosti, dovednosti, návyky.

ad 6.

Možná dělení paměti jsou: krátkodobá × dlouhodobá, logická × mechanická, bezděčná × záměrná, zraková × sluchová × pohybová atd., jsou závislé na cvičení. Další možná dělení paměti: na barvy, jazyk, čísla, tváře, vůně, orientaci v prostoru ad.

ad 7.

Nejdůležitější podmínky zapamatování: jasně stanovit úkol něco si zapamatovat, zapamatování je lepší při činnosti, zvolit si postup zapamatování, uvědomit si motivaci, závislost na povaze studovaného materiálu a na jeho rozsahu, důležité je opakování a vhodné časové rozložení, účinnější je logické zapamatování.

ad 8.

Motivační procesy jsou citové a volní.

Emoce (širší pojem než cit) hodnotí objekty našeho poznávání a naši činnost, její průběh i produkty.

Zatřešují subjektivní pocity libosti a nelibosti, které provází fyziologické změny, motorické projevy, různé stavy pohotovosti. Možné dělení emocí na city, afekty, nálady a vášně. Charakteristické znaky citů jsou subjektivnost, spontánnost, předmětnost, aktuálnost, polarita, vliv na další psychické procesy.

Afekty jsou silné výrazné emoce, poměrně krátkodobé, provázené charakteristickými výrazy (např. mimické projevy), patří sem hněv, zděšení radost, nadšení, zoufalství atd.

Nálady představují déletrvající emoční stavy, jsou vyvolávány různými událostmi, které mají pro člověka význam.

Vášeň je silný dlouhodobý cit, významně ovlivňuje člověka, jeho myšlení i činnosti, je zdrojem energie, vytrvalosti a vůle překonávat překážky a dosáhnout cíle, mohou člověka ničit i zušlechťovat.

Vůle zajišťuje dosahování cílů, zejména tehdy, když je nutné překonávat překážky, viz předchozí kapitola.

ad 9.

Pozornost patří k psychickým stavům osobnosti. Ty jsou přechodné, vyjadřují celkové psychické prožívání člověka v určitém okamžiku. Souvisí s únavou, působí na ně motivace a emoce, vnější prostředí, lidé.

K psychickým stavům patří nálady, inspirace, nerozhodnost, pozornost. Pozornost zajišťuje soustředěnost jedince po určitou dobu na jeden jev nebo na jednu činnost. Členíme ji na pozornost bezděčnou a pozornost záměrnou. Schopnost déletrvající pozornosti roste od dětství k dospělosti.

ad 10.

Vyšší city dělíme na morální, estetické a intelektuální. Morální city představují různé formy hodnotnosti nebo nepřipustnosti určitého jednání z hlediska zájmů společnosti, př. odpovědnost, přátelství. Estetické city provázejí prožívání krásna, nejčastěji při vnímání uměleckých děl. Intelektuální city vznikají při získávání nových poznatků.

Doplňující otázky

Vysvětlete smyslové klamy. ● Jaký je význam pojmu asociace? Uvedte příklad. ● Jaké rozlišujeme druhy vnímání? ● Objasněte rozdíl mezi řečí a jazykem. ● Existují různé metody, jejichž dodržování napomáhá při procesu učení. Jaké se osvědčily vám? ● Jmenujte některé volní vlastnosti. ● Jaké skutečnosti mohou ovlivnit vaši náladu? ● Co vyjadřují ambivalentní city? ● Kdy mluvíme o pozornosti bezděčné? ● Umíte charakterizovat rozdíl mezi logickou a mechanickou pamětí? ● Vysvětlete pojmy indukce, dedukce. ● Co rozumíme pojmem vnitřní řeč, kdy ji používáme? ● Čím je podmíněna délka trvání pozornosti? ● Jaké jsou základní typy představivosti? ● Co je podstatou impulzivního jednání?

Poznámky

5. FYZIOLOGICKÉ MECHANISMY PSYCHIKY

Základní otázky

1. Jaká je funkce nervové soustavy?
2. Pojmenujte a popište základní jednotku nervové soustavy.
3. Na jakém základě se uskutečňuje činnost nervové soustavy?
4. Vyjmenujte části mozku.
5. Uveďte činnost jednotlivých částí mozku (i dílčích) a míchy.
6. Charakterizujte periferní (obvodový) nervový systém.
7. Jaké jsou nejčastější poruchy nervové soustavy?
8. Jak dělíme reflexy? Vysvětlete.
9. V čem je podstata nižší nervové činnosti a vyšší nervové činnosti?
10. Jaký je význam hormonů pro organismus?

ad 1.

Nervová soustava spolu s hormonální reguluje všechny funkce v organismu. Řídí a koordinuje jak činnost orgánů, tak i organismu jako celku. Nervová soustava zprostředkovává reakce organismu na změny prostředí vnějšího i vnitřního. Průběh vypadá následovně: Nervová soustava přijímá informace ve formě vzruchu z prostředí prostřednictvím receptorů, analyzuje je v centrální nervové soustavě a odpovídá na ně převedením zpracované informace (vzruchu) na výkonné orgány (sval, žlázu). Převod vzruchu z receptoru na efektor se označuje jako reflex.

ad 2.

Základní jednotkou nervové soustavy je nervová buňka – neuron, skládá se z těla buňky a výběžků nervových vláken. Těla buněk tvoří jakési centrum, nervová vlákna pak dráhy přizpůsobené k vedení vzruchů. Po dostředivých vláknech vzruchy do těl nervových buněk přicházejí, neurony jich mají více, jsou krátká a mnohonásobně rozvětvená. Odstředivá vlákna vedou vzruch z těla buněk, neuron má většinou jedno vlákno, bývá delší.

ad 3.

Nervová soustava pracuje na základě součinnosti vzájemně propojených nervových buněk. Jednotlivé neurony se svými výběžky dotýkají vždy řady dalších neuronů, což umožňuje, aby některé přenesly vzruch na další neurony. Dotykové spoje se nazývají synapse. V místě synapse je odstředivé vlákno rozšířeno a hromadí se v něm látka – mediátor (přenašeč). Mezi synaptickým zakončením odstředivého vlákna a výběžkem dalšího neuronu je tzv. synaptická štěrbina, kterou mediátor prochází a je uvolňován na membránu výběžku nebo na buněčné tělo dalšího neuronu. Mediátor vyvolává změnu chemické a elektrické rovnováhy dalšího neuronu. Tak je možné, aby se vzruch šířil dál.

ad 4.

Mozek se skládá ze tří částí – zadního mozku, středního mozku a předního mozku. Zadní mozek tvoří prodloužená mícha, mozeček a Varolův most, přední mozek pak mezimozek a koncový mozek.

ad 5.

Prodloužená mícha kontroluje činnost srdce, práci cév, dýchání a polykání. Mozeček reguluje pohyb a rovnováhu. Střední mozek řídí reflexy, které souvisejí se zvukem a světlem. Mezimozek reguluje tělesnou teplotu, hospodaření s vodou, emoce, pocity, pocit hladu, hormony a koncový mozek je centrem smyslů.

Mícha je tvořena dlouhým provazcem nervové tkáně, uvnitř je šedá hmota neuronů a dendritů, na povrchu míchy myelinizované axony, středem míchy prochází míšní kanálek. Má 31 párů míšních nervů dostředivých, senzitivních i odstředivých, motorických.

Motorické míšní nervy mají na starost vrozené pohyby, což jsou automaticky fungující reflexy a mohou být vyvolávány z různých míst těla.

ad 6.

Obvodovými nervy označujeme nervová vlákna, která vystupují z mozku a míchy, z mozku vystupuje celkem 12 párů mozkových nervů a z míchy 31 párů míšních nervů. Jejich úkolem je přenášet vzruchy mezi mozkem, míchou a zbylými částmi našeho těla a naopak.

Nervy můžeme dělit podle výstupu nebo vstupu na mozkové a míšní.

Další dělení nervů je podle směru vedení vzruchu na:

- dostředivé – obsahují pouze vlákna dostředivá; vedou vzruchy od smyslových orgánů k centrální nervové soustavě
- odstředivé – obsahují pouze vlákna odstředivá
- smíšené – převažují; obsahují vlákna dostředivá i odstředivá

Obvodových nervů je velké množství, přesto je můžeme rozdělit do dvou základních skupin.

Obvodová nervová soustava se člení na:

- somatickou (mozkové nervy a míšní nervy)
- vegetativní (útrobní), tvořena nervy vegetativními, vystupují z mozku a z míchy jako součást smíšených nervů, řídí činnost vnitřních orgánů nezávisle na vůli

ad 7.

Při poruchách nervové soustavy bývá poškozen systém, který řídí činnost našeho těla a je základem naší osobnosti. Některé z těchto poruch bývají vrozené, některé jsou způsobeny úrazem a příčinou některých bývají bakteriální nebo virové infekce. Nejznámějším příkladem infekčního onemocnění mozku je mozková encefalitida (zánět mozkových blan) vyvolaná virem, který přenáší klíštěta. Při pádech a jiných nehodách velice často dochází k otřesům mozku a poranění míchy, které mohou zanechat trvalé následky v podobě psychických poruch či ochrnutí těla. Těžká poranění mozku končí často smrtí.

ad 8.

Reflexy nepodmíněné jsou vrozené, na stejný podnět se vždy vybaví stejná reakce, probíhají vždy po stejné dráze, trvají po celý život, jejich centra jsou v šedé hmotě všech částí centrální nervové soustavy mimo kůru koncového mozku. Reflexy podmíněné jsou získané, umožňují přizpůsobení měnícím se podmínkám, jsou dočasné, na týž podnět se mohou vybavit různě reakce, jsou individuální, jejich centra jsou v mozkové kůře, vznikají a zanikají během života jedince.

ad 9.

Nižší nervová činnost se uskutečňuje prostřednictvím nepodmíněných reflexů. Nepodmíněné, složité, zřetězené soubory reflexů jsou instinkty, typy instinktů: existenční, rozmnožovací, orientační, teritoriální, sociální.

Vyšší nervová činnost se uskutečňuje díky podmíněným reflexům. Podmínkou pro vytváření podmíněných reflexů je paměť, kterou rozlišujeme na senzorickou a motorickou nebo krátkodobou a dlouhodobou.

ad 10.

Hormony produkují žlázy s vnitřní sekrecí, nejdůležitější je hypofýza (podvěsek mozkový), která produkuje hormony, jež řídí ostatní žlázy. Hladina hormonů má vliv na chování a duševní vývoj člověka. Příklad činnosti – při nějaké situaci žlázy s vnitřní sekrecí produkují hormon, který se přenosem dostane k orgánům, jež uvolní další hormony, aby se organismus přizpůsobil té které situaci, např. endorfin ovlivňuje mozek, somatotropin je růstový hormon, melanotropin ovlivňuje pigmentaci kůže, inzulin zvyšuje propustnost buněčné membrány pro glukózu a aminokyseliny, glukagon zvyšuje hladinu glukózy v krvi, adrenalin aktivuje štěpení glykogenu, a tím zvyšuje krevní tlak, rozšiřuje průdušky, estrogeny a androgeny (samčí a samičí hormony) ovlivňují vývoj pohlavních orgánů, tvorbu sekundárních pohlavních znaků a vývoj sexuálního chování.

Doplňující otázky

Jak fungují v těle endorfiny? ● Jaké prvky tvoří tzv. reflexní oblouk? ● Správně doplňte k odbornému výrazu český výraz: receptor, dendrit, efektor, axon. ● Uvedte rozdíl mezi thalamem a hypothalamem. ● Který směr v dějinách psychologie kladl důraz na biologickou determinaci člověka? ● Uvedte představitele psychologie, kteří biologické dispozice v psychologii zcela opomíjeli. ● Co tvoří šedou hmotu nervovou? ● Které další orgány produkují hormony? ● Které nervstvo můžeme ovládat vůlí a které nikoliv? ● Jak je chráněn mozek? ● Jakou funkci má štítná žláza? ● Která signální soustava je vlastní jen člověku?

Poznámky

6. PSYCHOHYGIENA A JEJÍ ZAMĚŘENÍ, FRUSTRACE, STRES, DUŠEVNÍ CHOROBY A PORUCHY

Základní otázky

1. **Objasněte podstatu duševní hygieny a její zaměření.**
2. **V jakých oblastech života má psychohygieny pozitivní vliv, jmenujte její základní metody.**
3. **Definujte duševní poruchu.**
4. **Pokuste se objasnit pojem duševní zdraví.**
5. **Jmenujte některé faktory ovlivňující duševní zdraví.**
6. **Uveďte příčiny vzniku duševních chorob.**
7. **Popište systém třídění duševních poruch.**
8. **Popište stres a frustraci.**
9. **Základními reakcemi na zátěžovou frustrační situaci jsou agrese a únik. Čím se vyznačují? Znáte i další reakce?**
10. **Za jakých okolností dochází k deprivaci a o co se jedná?**

ad 1.

Duševní hygiena představuje soubor pravidel, která slouží k udržení, prohloubení nebo znovuzískání duševní rovnováhy a duševního zdraví. Čerpá i z medicíny, biologie, ekologie. Má význam hlavně u duševně pracujících, studentů, žáků a u lidí, kteří mají oslabenou psychiku. Vliv na duševní hygienu mají materiální poměry, intelektuální rozhled, znalosti, filozofické a duchovní hodnoty jedince a jeho okolí. Důležitá je i prevence.

ad 2.

Psychohygieny má pozitivní vliv v oblasti prevence somatických a psychických nemocí, dobré pracovní výkonnosti, fungujících sociálních vztahů, subjektivní spokojenosti. Některé způsoby, jak zachovávat duševní hygienu: dostatečný spánek, správná výživa, dostatek pohybu, účinné hospodaření s časem, relaxační techniky (např. jóga), autoregulační cvičení, pomoci může i poradenství.

ad 3.

Duševní porucha je změna některých psychických jevů, která se projevuje v chování a prožívání a promítá se i do sociální komunikace a interakce. Příčiny duševní poruchy jsou genetické, organické, chemické, působení vědomých nebo nevědomých konfliktů, chybné učení, vliv situace. K nejběžnějším duševním poruchám patří úzkostné poruchy a poruchy vyvolané alkoholem a ostatními drogami, poruchy nálady, psychopatie, schizofrenie.

ad 4.

Duševní zdraví je optimální stav bez tělesné a duševní nemoci. Jako kritéria normality se uvádějí subjektivní sebeuspokojení, schopnost správného sebehodnocení a i hodnocení druhých, pocit identity, schopnost seberealizace, samostatnost, snášenlivost, nezávislost na vnějších vlivech, odolnost vůči stresu, sociální adaptace, schopnost dobře rozeznávat realitu, tvořivost atd.

ad 5.

Faktory, které ovlivňují duševní zdraví jsou: makroprostředí (ekonomické, politické, kulturní podmínky života společnosti), tělesné faktory (somatické), rodinné (vztah rodičů k dětem, emoční atmosféra), vrstevnické, školní, regulační (výchova), seberegulační (sebevýchova).

ad 6.

Příčiny vzniku duševních chorob:

- biogenní – zvýšené předpoklady pro vznik duševní choroby (např. dědičnost)
- somatogenní – poškození mozku následkem fyzického poškození, infekčními chorobami nebo fyziologickými změnami
- psychogenní – zátěžové a konfliktní situace a stavy, které z nich plynou
- sociogenní – nepříznivé sociální prostředí

ad 7.

Duševní poruchy se dělí na:

- psychózy – neuropsychické poruchy, které narušují osobnost; dochází k poruchám procesu vnímání a poznávání, neschopností odlišit realitu od fantazie, poškozeným posuzováním reality a poruchou chování (př. maniodepresivní psychóza, schizofrenie); mohou být přechodné, cyklicky se vracet nebo se postupně prohlubovat
- neurózy – nejčastější poruchy, lehčího rázu, většinou přechodného rázu, nezpůsobují organické poruchy mozku (např. poruchy spánku, velká únava, fobie), příčiny jsou psychogenní, tzn. nejčastěji chybné sociální učení v dětství, konfliktní mezilidské vztahy v okolí dítěte a vytvoření neadaptabilních způsobů chování na zátěžové situace